

Круковський В.І.,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов факультету
міжнародної економіки і менеджменту
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,

Круківська О.В.,

кандидат філологічних наук,
спеціаліст відділу міжнародних зв'язків
державного підприємства «Укрпошта»

НАВЧАЛЬНИЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

***Анотація.** У статті розглянуто проблематику еволюції педагогічних підходів до розвитку міжкультурної комунікації під час вивчення іноземної мови, схарактеризовано механізм педагогічного розвитку міжкультурної комунікації в навчанні перекладу в контексті комунікативного методу та запропоновано аналіз складників міжкультурної компетенції.*

***Ключові слова:** міжкультурна комунікація, метод, навчання, переклад, комунікативний підхід, компетенція.*

***Аннотация.** В статье рассматривается проблематика эволюции педагогических подходов к развитию межкультурной коммуникации в процессе обучения переводу в рамках коммуникативного метода и анализ составляющих межкультурной компетенции.*

***Ключевые слова:** межкультурная коммуникация, метод, обучение, перевод, коммуникативный подход, компетенция.*

***Abstract.** The article deals with the problems of evolution of the pedagogical approaches to the development of intercultural communication while learning a foreign language, mechanism of pedagogical development of intercultural communication in the process of learning the translation within the communicative method and analysis of the elements of intercultural competence.*

***Key words:** intercultural communication, translation, communicative approach, competence.*

Етнокультурне, лінгвістичне й релігійне різноманіття країн — це сучасне соціальне явище, яке має свій вплив на системи освіти більшості країн світу. У галузі викладання іноземних мов (ІМ) віднині визнається, що студенти потребують не лише суто лінгвістичних знань і компетенцій, а й міжкультурних. У «Рекомендації Ради Європи R (98) 6 про іноземні мови» від 1998 року наголошено, що розвиток міжкультурної компетенції (МКК) та багатомов-

ність — основні політичні цілі Європи в галузі освіти [1]. Рекомендація визначає також заходи, необхідні державам для її розвитку. МКК є частиною загальних компетенцій, які повинен здобути студент, що вивчає ІМ. Враховувати культуру у вивченні ІМ необхідно не тільки для ефективного спілкування, а й для виконання мовою етичної ролі. **Актуальність** цього дослідження зумовлена радикальними змінами, що відбуваються в українському суспільстві як результат інтеграції нашої країни до єдиного світового освітнього, інформаційного й економічного простору, а це змушує будь-яку людину навчатися й бути готовим будувати конструктивний діалог з усіма суб'єктами цього простору. Звідси необхідність для кожного студента набути професійно зумовлену МКК.

Діяльність сучасного фахівця пов'язана із взаємодією представників різних культур, із виконанням гармонійних продуктивних комунікативних функцій: забезпечення толерантності, досягнення злагоди, вирішення конфліктів, уміння досягати консенсусу через компроміс, подолання комунікативних бар'єрів, які можуть стати причиною комунікативних невдач, неефективної роботи колективу й соціальної напруги в суспільстві. Але найголовніше — МКК допомагає долати ксенофобію, етноцентризм, уникати упередженого ставлення, стереотипів, дискримінації. До недавнього часу важливість МКК недооцінювали в Україні. Викладачі ІМ традиційно обмежували її вивченням культури тієї чи тієї країни, але сьогодні МКК стає невід'ємним складником володіння ІМ. Навчання культури й країнознавства повинно адаптуватися до змін у суспільстві. Викладач повинен бути спроможним відповідати на численні міжкультурні питання чи принаймні говорити про них, у жодному разі не наслідуючи автоматично посібники з ІМ чи країнознавства, які не обов'язково містять міжкультурні дані. МКК має на меті не перетворити студентів у «французів», «англійців», «німців» і т. ін., а навчити їх вільно спілкуватися з представниками іншої культури. Тоді студент не просто сприймає інформацію іноземною мовою, а стає її співавтором.

Мовленнєва поведінка зумовлюється не лише культурою, а й способом використання суб'єктом незалежно від його національності своїх культурних знань, які все більше трансформуються в *культурну риторичку* [2]. Вочевидь, міжкультурний підхід перетворює викладача в «*міжкультурного медіатора*» [3]. Проте виявилось, що самі викладачі недостатньо підготовлені і мають недостатньо засобів для її належного розвитку, оскільки МКК

вимагає від них нових знань, методів і засобів, нової стратегії й тактики. Не завжди в Україні МКК включаються до навчальних програм, підручників, модулів, теоретичних і практичних занять, зокрема з перекладу, який до цього часу не розглядався достатньою мірою як один із прийомів, що сприяють розвитку МКК, а не просто забезпечують його потрібну семантичну, прагматичну й риторичну еквівалентність оригінальному висловленню. Переклад не просто міжлінгвістична діяльність, а насамперед, діяльність міжкультурна. Саме недостатність вивчення ролі МКК під час перекладу та необхідність просування цього концепту при вивченні ІМ в Україні і визначили актуальність цього дослідження.

Мета дослідження — представити проблематику еволюції педагогічних підходів до МКК під час вивчення ІМ, проаналізувати механізм педагогічного розвитку МКК у навчанні перекладу в контексті комунікативного методу та визначити складники МКК.

Об'єкт дослідження — розвиток комунікативної компетенції студентів у навчанні ІМ. **Предмет** — методика формування МКК за допомогою навчального перекладу. **Гіпотеза** — навчальний переклад може сприяти формуванню МКК. **Новизна** дослідження — комплексний підхід. Проблематика МКК дуже широка: культура / багатокультурність, комунікативна компетентність / МКК, теоретичні підходи до МКК, складник МКК, методи оцінювання МКК, формат занять, типи занять, типи вправ, дидактичні матеріали і т. ін., пов'язані з розвитком МКК. Як свідчить аналіз останніх досліджень і публікацій, МКК є об'єктом численних вітчизняних і зарубіжних досліджень (Б. Беляєв, І. Зимня, В. Карабан, М. Bennet, М. Byram, А. Nicols, D. Stevens, S. Bochner, W. Gudykunst, Y. Kim). МКК розглядається як адаптивний фактор, який дозволяє успішно інтегруватися у світову спільноту, уникнути негативних наслідків глобалізації, бути рівноправним учасником міжкультурної комунікації.

Проблема розвитку МКК також перебуває в центрі уваги таких міжнародних організацій, як: ЮНЕСКО, Рада Європи (РЄ) та Європейський Союз. Наприклад, відділ мовної політики РЄ у відповідь на Рекомендації РЄ про іноземні мови [1] видав посібник, що визначає, які знання та здібності охоплює поняття МКК, методи й засоби її розвитку, знання, навички й уміння, що повинен мати для цього сам викладач ІМ, та багато іншого [3]. У відповідь на інші рекомендації Парламентської Асамблеї РЄ з назвою «Біла книга про міжкультурний діалог» [5] відділ мовної політики РЄ видав посібник «Щоденник міжкультурного спілкування»

[4], який роз'яснює ці рекомендації. Зокрема, у розділі 5.3 «Вивчення й навчання міжкультурних компетенцій» зазначено: «Необхідно розробити додаткові інструменти, що мотивують учнів розвивати здібності незалежного мислення для критичного усвідомлення ними своїх власних реакцій і свого власного ставлення до досвіду інших культур» [4. с.15]. Проблема розвитку МКК при перекладі розглядають у спеціальних статтях вітчизняні дослідники Бахов І., Марченко Н., Поліщук Л., Пушкар Т. та інші.

Результати дослідження. Мова — це потужний засіб впливу на адресата. Знання іноземної мови є важливим складником МКК, оскільки мова є ознакою ідентичності людини. МКК пов'язана з багатозначним концептом «культура», який можна розглядати як збереження спадщини предків, як сукупність когерентних смислів, продукованих членами певної групи, що передаються з покоління в покоління [5]. Інші розглядають культуру не як об'єкт, а як активний процес, що дозволяє індивідуумам осмислено існувати й здійснювати зміни [6; 16]. Акцентують при цьому на свідомому приєднанні людини до культури, на використанні різних культурних ресурсів. Основна роль у формуванні ідентичності належить не походженню й успадкованим особливостям, а самоідентифікації шляхом взаємодії й спілкування з людьми з нашого оточення.

Міжкультурна комунікація — це сукупність психічних та інтерпсихічних, групових, інституційних процесів, які мають місце під час взаємовідносин і взаємодії між різними культурами, та взаємні трансформації, які звідси витікають. Було доведено, що знання іншої культури, поведінки ІНШОГО великою мірою сприяє вивченню мови завдяки кращому сприйняттю іноземного співрозмовника [6, с.2]. Поняття міжкультурності стосується будь-якої ситуації, де проявляються культурні відмінності, пов'язані з різними типами належності людини (етнічність, нація, релігія, стать, покоління, соціальна група тощо). Міжкультурна комунікація має місце кожного разу, коли особи чи групи не поділяють одні й ті самі смисли чи однакові форми вираження смислів, і тоді ці відмінності можуть стати перешкодою на шляху до успішної комунікації. Міжкультурність зумовлена різними факторами: певні концепції культур, мовні перешкоди, відсутність державної політики, соціальна й економічна ієрархія і т. ін. Французький дослідник С. Clanet визначає три основні педагогічні функції міжкультурного навчання: учити жити в культурному різноманітті; учити домовлятися — спокійно сприймати конфлікт, погоджуватися на компроміс; учити переймати найкраще в іншій

культури, ділитися досвідом, критикувати аргументовано [7, с.34]. Ці три функції залишаються актуальними і сьогодні в європейській освітній практиці.

МКК — це міжособистісні компетенції, що дозволяють почувати й вести себе невимушено серед людей іншої культури і в багатокультурному середовищі. Вони дають можливість позбавитися страху перед людьми, які є іншими, сприймати різноманіття культур як надбання, розвивати людські стосунки, які сприяють співучасті, а не ізоляції. Одним із основних засобів міжкультурної комунікації є іноземні мови [8].

МКК у викладанні іноземних мов. У викладанні іноземних мов використовують різні методи: починаючи від традиційного класичного граматико-перекладного методу, мета якого — читати й перекладати літературні тексти, відсунувши усне мовлення на другий план, до так званого *натурального методу* (кінець 19 ст., напр., М. Берліц), згідно з яким *«навчання іноземної мови повинно бути якомога більше схожим на навчання рідної мови»* [9, с.12]. Окрім цих «революційних» ідей, використовують так званий *прямий метод* (В. Фієстов), заснований на навчанні мови без використання рідної, *активний метод* (поєднання традиційного й прямого методів), *аудіолінгвальний метод* (Ч. Фриз) і ще пізніше — *аудіовізуальний метод* (М. Губерин), заснований на звуках і відеокартинках, на зміну якому на початку 70-х років прийшов *метод комунікативної компетенції* (напр., С. Г.Тер-Мінасова), який передбачає як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні компетенції, що містять одночасно як вербальні, так і невербальні вміння й навички, практичне знання мовного коду, психологічних, соціологічних і культурних знань, які дозволяють його належне вживання в конкретній ситуації [9, с.9]. Кожного разу під час спілкування необхідно пристосовувати свої мовні знання до конкретної ситуації (вік співрозмовника, його соціальний статус, його вірування, намір, місце спілкування тощо).

Культурна компетенція. На думку М. Abdallah-Perceille, МКК— це *«знання культурних відмінностей, які знаходяться поза комунікацією»* [10]. Porcher L. критикує це визначення, зазначаючи, що МКК *«не повинна знаходитися поза комунікацією, а розглядатися в еволюції, в русі, в динаміці»* [11, с. 41]. Більшість дослідників вважає, що МКК містить такі чотири складники: **знання:** знання культури, які треба отримати: спорт, театр, література...; **уміння-бути:** допитливим, відкритим, гнучким...; **уміння-робити:** діяти в різних ситуаціях, адаптуватися, мінімізувати конфлікти між культурами...; **уміння-вчитися** [11, с. 16].

Щоб краще зрозуміти проблеми викладачів ІМ, пов'язані з МКК, ми дослідили французькі посібники з країнознавства (цивілізації). Це дослідження дало змогу визначити основні підходи до викладання МКК у Франції. Встановлено, що до 1991 року у французьких посібниках із цивілізації використовують такі підходи: **географічний та історичний**, які надають лише часткову, поверхову й дуже спрощену інформацію; **порівняльний**, який аналізує відмінності й схожості між культурою учня й іншою культурою; **соціологічний** описовий підхід, заснований на статистиці, яка описує явища в економічній, політичній і соціальній галузях, хоча часто ця інформація мало об'єктивна; **антропологічний** підхід, сфокусований на взаємозв'язках й поведінці людей у суспільстві. Варто зауважити, що більшість посібників не відображають справжнє, нестереотипне знання культури й суспільства. Що стосується культурних знань, то в цьому плані посібники розрізняють певні категорії. *Комунікація в культурному контексті*: знати, що і як сказати в різних соціальних ситуаціях. Вона передбачає знання стилів, категорій, культурних кодів, еквівалентностей. Це стосується як вербальної, так і невербальної комунікації: жести, вираз обличчя, мова тіла тощо. *Система цінностей*: знати, що французи думають, як вони мислять, які існують цінності, як спільні для всіх народів, так і відмінні (напр., вираження гостинності, доброзичливості, поваги до індивідуума, колективу тощо). *Соціальні конвенції*: знати схеми, що відображають поведінку членів певної культури, напр.: ритуали, традиції, соціальна ієрархія, стосунки залежно від статі, віку, етнічної приналежності, освіти, манера написання різного типу текстів. *Соціальні інституції*: соціальні механізми, які регулює держава, релігійні інституції, освітні, наукові й мистецькі організації тощо. *Географія й довкілля*: географічний підхід передбачає вивчення регіонів і територій і є основою для розгляду питань із захисту довкілля та економіки. *Історія*: знайомство з культурною спадщиною, цивілізацією суспільства через історичну перспективу. *Мистецтво й література*: знайомство з мистецькою спадщиною й літературою і завдяки цьому знайомству — удосконалення мовних знань. Вивчення мов відкрите для культурного й лінгвістичного різноманіття. МКК стала у Франції частиною навчальних програм з іноземної мови.

Комунікативна компетенція — основна мета вивчення іноземних мов [11], але сама вона не може гарантувати правильне розуміння мови. Учні повинні не лише навчитися використовувати мовні форми, а набути таку поведінку, яка забезпечить їх ро-

зуміння співрозмовником. Розрізняють сім складових комунікативної компетенції: *лінгвістична* (інтерпретація й застосування правил мовного коду), *паралінгвістична* (невербальне мовлення: жести, міміка, мова тіла), *соціолінгвістична* (використання різних типів дискурсу, які визначаються як комунікативною ситуацією, так і різними правилами), *референційна* (знання різних галузей: інституцій і організацій країни, політики, спорту, економіки, суспільства тощо), *стратегічна* (вербальні й невербальні акти для реалізації комунікації й управління нею відповідно до комунікативного наміру співрозмовника), *соціокультурна* (знання культури співрозмовника, напр., сприйняття ним часу, його шкала цінностей, його взаємодія із зовнішнім світом, природою тощо). Відмінності в цінностях спричиняють проблеми у спілкуванні: що вважати красивим, справедливим, хорошим. І, нарешті, *дискурсивний складник* (здатність правильно розуміти й продукувати різні типи дискурсів, напр.: коротке оголошення, інструкція користування приладом, мотиваційний лист і т. ін.). Лінгвістичний складник — доміганта у викладанні іноземних мов, тоді як іншими складниками, хоча й дуже важливими в багатокультурному світі, часто нехтують. Проте МКК має набагато більше значення, ніж просто знання граматики чи лексики. Щоб зрозуміти ту чи ту різницю в мовленнєвому акті, треба, насамперед, помітити її, зрозуміти й сприйняти, не аналізуючи її. Варто додати, що справжня МКК набувається не лише завдяки вивченню іноземної мови, а в поєднанні зі всіма іншими складниками комунікативної компетенції студента.

МКК і переклад. Звичайно, можна завжди порозумітися з ІНШИМ, поговорити з ним, перекласти його висловлення рідною мовою. Але комунікація не обмежується лише простим перекладом і гарним знанням мови. Щоб перекласти висловлення належним чином, необхідно знати систему цінностей співрозмовника чи автора висловлення, тому навчання усного й письмового перекладу виходить за межі традиційного представлення цього явища. Переклад — це не просто *«операція транскодування, а тісна взаємодія. Просте співіснування між перекладачем і адресатом перекладу недостатнє. Під час перекладу необхідно якомога глибше зануритися в ініомовне середовище та культуру»* [12, с. 27]. Перекладач стає посередником між мовами й культурами. А це означає, що мовленнєвий акт перекладу повинен передати культурний компонент висловлення, що досить складно. Численні теоретики з перекладу підтверджують необхідність урахування культурних відмінностей. Наприклад, дослідник Е.Т. Hall довів,

що «контекст і смисл невіддільні. Значення контексту в сприйнятті повсякденних подій величезне. Події можуть набутти зовсім іншого смислу в контексті, у якому вони відбуваються, залежно від належності читача до тієї чи іншої культури» [13, с. 31]. Він поділяє країни на дві категорії: країни германської культури, які перебувають у так званому «слабкому контексті», і країни латинської культури, зокрема, Франція, які перебувають у так званому «сильному контексті». Отже, під час викладання іноземних мов треба навчати не лише граматики й лексики, а й МКК [14; 16].

Висновок. Переклад сприяє розвитку МКК. Глобалізація й міжкультурна комунікація породжують проблеми, розв'язання яких сприймається як джерело взаємного культурного збагачення. МКК разом з іншомовною комунікативною компетенцією абсолютно необхідна в навчанні студентів перекладу. Це дуже важке завдання, оскільки часто для викладача мова, яку він викладає, не є рідною. МКК є принципово новою онтологією сучасної теорії викладання ІМ, яка диктує необхідність пошуку нових психолого-педагогічних і методичних рішень.

Література

1. Recommandation du Conseil de l'Europe N° R (98) 6 aux Etats membres concernant les langues vivantes adoptée par le comité des Ministres le 17 mars 1998 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.coe.int
2. Kerbrat-Orecchioni Catherine. Présentation. *Symposium* : Recherches et pratiques interculturelles : nouveaux espaces, nouvelles complexités [en ligne], septembre 2001. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.univ.-lyon2.fr/griic1/interculturel.htm>
3. Byram M., Gribkova B., Starkey H. Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching: a practical introduction for teachers. / Language Policy Division, Directorate of School, Out-of-School and Higher Education. — Council of Europe. — Strasbourg, 2002. — 45 p.
4. Байрам Майкл и др. «Дневник межкультурного общения». Европейский контекст, ключевые понятия и теоретические основания // Совет Европы / Отдел языковой политики. — Страсбург, март 2009. — 33 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.coe.int/lang
5. White Paper on Intercultural Dialogue. «Living together as equals in dignity» // Council of Europe. — Strasbourg, 2008. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://juergenkurtz.wordpress.com/.../council-of-europe-white-paper-on-intercultural-dialogue>
6. Valdes, J. M. (ed) Culture Bound: Bridging the Cultural Gaps in Language Teaching. — Cambridge : Cambridge University Press, 2001. — P. 20–32.

7. Clanet Claude. L'interculturel : introduction aux approches interculturelles en éducation et en sciences humaines. — Toulouse: Presses Universitaires du Mirail. — 1993. — 236 p.

8. Литвинов А. В. Оструктурежкультурнойкомпетенции / А.В.Литвинов //Язык, сознание, коммуникация: сб. статей / отв. ред. В. В. Красных. —М: МАКСПресс, 2004. — С. 51–57.

9. L'évolution des méthodologies dans l'enseignement du français langueétrangère depuis la méthodologie traditionnelle jusqu'à nos jours.— Tudela:Universidad Nacional de Educación a Distancia: UNED Tudela, 2001. — Espagne.[Електронний ресурс]. — Режим доступу:[http : // www.uned. Es / catudela / revista / n001 / art_8.htm](http://www.uned.es/catudela/revista/n001/art_8.htm)

10. Abdallah-Perceille. L'éducation interculturelle. [2e éd.] — Paris : PUF, 2001. — 225 p.

11. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання д.пед.н., проф. С.Ю.Ніколаєва. — К.: Ленвіт, 2003. — С. 273.

12. Ramute Vingeliene, Daiva Repeikaite. L'interculturel dans l'enseignement du français langue étrangère et dans la formation des futurs traducteurs. // Studies about languages. —Kaunas University, 2013. — № 23.[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mla.org>

13. Hall E.T., Yall M.R. Le guide du comportement dans les affaires internationales. Allemagne. Etats-Unis. France. — P.: Editions Seuil, 1990. — 256 p.

14. Бахов І. С. Міжкультурний аспект формування професійної компетентності майбутніх перекладачів / І.С.Бахов // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: зб. наук. праць. / відп. ред. І. І. Черненко. — Випуск 16. — Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2010. — С. 18–27.

15. Грош Е. В. Развитие межкультурной компетенции как актуальная проблема методики преподавания иностранного языка / Е.В.Грош // Вестник Челябинского гос. ун-та: науч. журнал. Серия Филология. — Челябинск, 2013. — Выпуск 7. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ranez.ru/uploaded/news/konf-2008-07.pdf

16. Марченко Н. В. Вивчення іноземної мови, перекладацька діяльність та міжмовна комунікація в європейському контексті / Н.В.Марченко // Вісник СумДУ. Серія Філологія: наук. журн. / гол. ред. О.Г. Ткаченко. — Суми: Сумський державний університет, 2007. — № 1. — Том 2. — С. 117–123.

Nowacki A.

*Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Люблінський католицький університет*